

різноманітну мистецьку літературу. Ще студентом, згадає дружина, йдучи на побачення, ніколи не розлучався з книжкою: «Йдемо вулицею, я говорю-говорю, а він мовчить, дивлюся – Юра уважно читає книгу на ходу... Він в усьому був таким» [4]. Ю. Лащук зібрав чималу приватну колекцію народної кераміки, раритетний фотоархів, науково-мистецьку бібліотеку, які люб'язно передав на збереження до Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. Окрім того, професор усіяко підтримував становлення української керамологічної школи в Опішному: був головою Науково-методичної ради Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, членом Ученої ради Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, членом редколегій фахових керамологічних видань Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному та Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України: Національного «Українського керамологічного журналу», Національних наукових щорічників «Українська керамологія» й «Бібліографія українського гончарства».

Послідовниками його керамологічних надбань і творчих звершень є багато сучасних дослідників українського гончарства, які з пошануванням студіюють доробок людини-легенди, характерника української керамології. Народна мудрість свідчить, що людина живе доти, доки про неї пам'ятають. У пам'яті людей, які знали видатного дослідника гончарства, які прислухалися до порад мудрого Вчителя, які послуговуються науковою керамологічною спадщиною вченого, вічно нуртуватиме й закликатиме до пізнання й збереження культурної спадщини українців величний образ «диригента великого хору керамологів» (за влучним висловом Олеся Пошивайла).

1. Пошивайло О. *Українська академічна керамологія XXI сторіччя. Теорія, історія, сучасний ужиток, майбутній поступ.* – Кн. 1: 2001 – 2005. – Опішне, 2007.
2. Лащук Ю. Юрій Лащук: *Пройдене і пережите* // *Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2002 / За ред. О. Пошивайла.* – Опішне, 2002. – Кн. 2.
3. *Зі спогадів Ангеліни Лащук, 12.06.2007* // *Польові матеріали автора.*
4. *Зі спогадів Надії Лащук, 14.09.2007* // *Польові матеріали автора.*

Vyzir N.F. Yuri Laschuk – the legend of the ukrainian ceramology. This article is devoted to one of the greatest person of the Ukrainian ceramology, to the doctor of the art, the Professor Yuri Pylypovich Laschuk. Also briefly described the biography of the scientist, the stages of his formation as the scholar.

Key words: Yuri Laschuk, a ceramology, a pottering, a monograph, a field expedition.

В. І. Лахно

НЕПОВСЯКДЕННІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ОСТАРБАЙТЕРІВ ТРЕТЬОГО РЕЙХУ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті досліджуються неповсякденні ситуації, в які потрапляли остарбайтери, перебуваючи в Третньому Рейху. Аналізуються сприйняття східними робітниками свого перебування у нетрудових таборах, втечі, акти противу чи помсти окремим німецьким громадянам, процес звільнення з «рабства» тощо.

Ключові слова: неповсякденність, остарбайтери, пересильний табір, розподільчий табір, свято, Третій Рейх.

У німецькій історіографії повсякденності прогиставляють незвичайні, унікальні випадки, що відбуваються в житті людини. Вони прямо протилежні повсякденню – це неповсякденність [1, 51] або опозиція повсякден-

ності [2, 30]. На думку німецьких вчених, цими опозиціями є свята та різні екстремальні ситуації. І якщо свято – це завжди неповсякденність, то екстремальні ситуації можуть стати повсякденністю, коли людина увесь час перебуває в екстремальному середовищі [2, 30]. Саме така повсякденність сформувалася у депортованих з України до Третього Рейху, коли вони опинилися у незвичних для себе умовах роботи та проживання. Проте, й у такій екстремальній повсякденності вони потрапляли в надзвичайні ситуації, що не були для них щоденністю, але мали значний вплив на її формування.

Окремі аспекти проблематики розглядалися у працях С. Гальчака [3], А. Кравченко, С. Багурина [4], Т. Пастушенко [5], П. Поляна [6]. Однак у них неповсякденність східних робітників розглядається в контексті більш загальних проблем і подій. До сьогодні означена проблематика не стала предметом спеціального наукового дослідження. Джерелами розвідки є інтерв'ю, спогади, листи, щоденники колишніх остарбайтерів. Окремі з них опубліковані у спеціальних збірках, частина інтерв'ю взята автором особисто, упорядкована та зберігається в архіві Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Короленка. Метою цієї наукової розвідки є дослідження унікальних випадків, що траплялися з остарбайтерами під час перебування у Третньому Рейху.

З окупацією українських земель німецька влада розпочала масові депортації населення України до Німеччини. Ідучи до Рейху, українські юнаки та дівчата не мали жодного уявлення про своє майбутнє. На думку Т. Пастушенко, «для більшості робітників, які виїжджали до Німеччини, це був... від'їзд у невідомість» [5, 74]. «У мене було таке відчуття, що нас везуть у якусь тьму, впереді тьма, яка заповонила всю душу, страху, якому вже не було межі», – пригадує колишня депортована – О. Понеділок [7, 224]. Частина завербованої молоді взагалі не задумувалася над майбутнім: «... їдемо молоді усякі: хі-хі, ха-ха» [8, 2]. Або ж, як пригадує Галина Г.: «Духом не падали. Едем, песни поём... кричим: «В бой за Родину... В бой за Сталина!» [9, 114].

Після перегину українського кордону робітники зі сходу опинилися у проміжних таборах, які знаходилися переважно на території Польщі. Тут остарбайтери проходили перевірку щодо національності, професії та стану здоров'я. Досить часто завербованих затримували в таких таборах на 2–3 тижні карантину і тільки потім відправляли до пересильного чи розподільного табору уже на території Третього Рейху. Тут їх документували, а також робили додаткові дезінфекції (санобробку), медичні експертизи, що передбачало стрижку (наголо), «прожарку» одягу та особистих речей, обробку шкіри спеціальним розчином [6, 235]. Медичний огляд відбувався в принизливих умовах, за присутності сторонніх осіб, часто без відокремлення чоловіків і жінок. Усі жінки підлягали гінекологічному оглядові. Вагітність часто переривалася навіть на п'ятому місяці. Не рідко проводилася стерилізація жінок. Німецька дослідниця Г. Шварце наводить приклад одного пересильного табору у м. Зест (Вестфалія), через який щоденно відправляли 1000 остарбайтерів. Із Зеста за короткий час у центральний табір для пологів і абортів було переведено 256 жінок з 20 тис. осіб [10, 33-39].

За твердженням Т. Лапан, першим негативним враженням українських дівчат-остарбайтерок на території Рейху було психологічне насильство під час медогляду та дезінфекцій [11, 132]. Саме тут більшості молодих дівчат довелося вперше прилюдно роздягтися. «Мы советские девчѣнки, воспитанники, активисты в своё время, комсомолки. Нас это очень угнетало», – пригадує В. Галузова [12, 191].

Після пересильних установ східних робітників відправляли до розподільчих таборів (у Німеччині їх нараховувалося біля 20) або бірж праці, де вони підлягали «розпродажеві» у буквальному розумінні цього слова, оскільки ціна однієї робочої одиниці становила 18 марок за жінку та 25 за чоловіка. Сюди приїздили власники підприємств і сільські господарі (бауери) для купівлі майбутніх працівників. Для роботи на підприємствах відбиралися здорові юнаки й дівчата, у село ж потрапляли всі інші. П. Овчаренко пригадує: «У Перемишлі нас розділили на три групи. Перва група – крепкі, ті пішли на завод, на фабрики. А друга група... де легша трошки робота... У третій групі... такі були слабенькі... до хазяйнів» [13, 67]. П. Петрошенко помітив інший принцип відбору робочої сили: «... хазяєва ходили і цікавилися: хто звідкіля? Звідки родом? З міста? Де працював? Чи на заводі? Ті та ті потрібні. А цей з села він каже: «Якщо взяти людину військову, то вона не вміє і коней запрагти, і не знає як з плугом там мати справу». Це в їх інтересах...» [14, 152]. В. Першка обрала для роботи в сільському господарстві, бо у нього були мозолі на долонях, а отже, він умів тяжко працювати і не цурався будь-якої роботи [15, 69]. Інколи при відборі застосовувалися випробування. М. Кобзиста пригадує: «Купили вони (бауери. – В. Л.) нам їсти... я мигом усе виїла, та дівчина (яку також відбрали. – В. Л.) довше сьорбала. Я з'їла бистро – значить і робитиму бистро» [16, 101]. У результаті випробувань Марія потрапила до бауера.

Перебуваючи у Третньому Рейху, остарбайтери кілька разів на рік відмічали свята: релігійні, державні, інколи особисті. Найпопулярнішими були Різдво та Великдень. Відомо, що католицькі та протестантські країни користуються Григоріанським календарем у той час, як православні відзначають релігійні свята за Юліанським. Розбіжність між календарями складає 13 днів. Перебуваючи в Німеччині, остарбайтери не забували про православні свята, називаючи їх «нашими»: «Сьогодні перший день нашого Великодня..., а тут ще до 6-ти годин далеко, щоб взяти вечерю, щоб хоч того смердючого супу поїсти. Така наша Паска, а німецьку так само провели, але на ту не шкода, бо чужа, а це ж наш український Великдень» [17, 21].

Інколи господарі запитували у східних робітників, коли вони відзначають те чи інше релігійне свято, щоб зробити невеликі подарунки, «... хоч який празник їхній вони й за наших питають: «А у вас коли, – допустім, – Паска чи Різдво...», прийдем ми з роботи, а нам шось ізлечене лежить на столі і або халатик, або вбуться» [18, 7-8]. У такі дні окремим остарбайтерам вдавалося відвідати церкву, а деякі шкодували про позбавлення такої можливості. Так, примусова робітниця Антося у листі до подруги в Німеччину скаржилася: «Я просиділа в таборі, як той турок нехрещений, нікуди не виходила». Дівчина була віруючою і переживала, що не змогла відвідати церкву на велике релігійне свято. У цей день Антося згадувала як відзначають цю подію в Україні: «Як до цього дня було готуєшся, радієш, прибираєш, всього напикаєш... радісно та весело. Всі гуляють, обмінюються писанками, гойдаються на гойдалці» [17, 21-22].

Східні робітники відзначали й державні свята – Новий рік та Перше травня. Найяскравіші враження у оствітців залишилися від святкування Нового року. Про свій перший Новий рік, зустрінутий у німецькій неволі, К. Герасимова згадує так: «А перший год, як ми приїхали, який вони нам перший Новий год устроїли?!.. Ми дома такого і не бачили. Це ж як у 42 році. 43-й ми зустрічали. Очередь в столову. Вони ж, ви оце не знаєте, а нам оце ж у столовій столі стоять такі длінні і скільки нас чоловік і стільки і... Бутилка вина і бутилка сі... сіро

чи що воно, якийсь сіроп, тарілки там куча в другій і канфети і по яблуку. Ну, ну всьо, і печенья усього, і це кождому, кождому, кождому – скіки нас, стільки порцій. І тоді нас туди завели – сідайте і ми так сіли, очі розбігаються і руки стоять все. Дак ми думаєм: «Боже, ми ж такого ніколи не бачили. Дома такого у нас не було. Оце так да!» Вони считай понаставлювали і пішли. «Дівчата, кушать давайте!» Откривать почали вино. Радуваться і почали ж празнувати. Тільки почали празнувать. Ну, вже трохи випили, трохи закусили, а тут: «Ау! Ау!» – тривога, бомбोजка, ну, нічого, пронесло – пролетіли мимо. Вони нас не бомбили. Тоді не бомбили. Погули, погули самолёты і полетіли на другий курс. Дак ми вже далі гуляли. Йолка була, йолка стояла, шо ви – не жарт, ігрушки на ній всякі, отаке на ній. І между прочим і запомнилося, коли б ото, що не було, а оце саме дужче на всю жизнь, у школі колись робили, колись сяке-таке, що там в школі...» [19, 19]. Є. Тараненко настільки вразило святкування Нового року в Німеччині, що вона називає цю подію «найбільшим святом і найбільшою радістю» тих років. Саме там дівчина вперше побачила, як прикрашають житло на честь торжества, які бувають гірлянди, вперше спробувала шампанське, лимонад червоного кольору та німецькі солодощі [20, 238-239].

Траплялися випадки, коли остарбайтери самі організували й відзначали святкові дні. Так, на Новий Рік східні робітники фабрики з виробництва годинників «Гіль» містечка Рула (Тюрінгія) «...принесли з лісу ялинку, іграшки робили з листівок, кольорового паперу. Наряджались, хто в що гаразд. Гадали, дурачились й не спали до ранку» [21, 340]. Інколи східні робітники мали змогу відзначити особисту подію – День народження. Як правило, влаштовували його господарі в сільській місцевості.

У святкові дні окремі остарбайтери, як правило, не працювали: «... два дні не робили, бо празники... були», «...на 1 травня ми не робили» [17, 22]; отримували додаткове або покращене харчування: «... було коли полоник картошки дадуть і чимось як підливою якоюсь приллють. Це ми знали, шо празники» [22, 4]; одержували подарунки. Наприклад, східна робітниця, працюючи в бауера, від господарки отримала на свято сукню, сорочку, три пари панчіх, дві пари шкарпеток і ще «деяку дрібницю» [23, 72].

Окрім святкових днів, східні робітники мали право на вихідний (не менше одного дня на тиждень). Як правило, це була неділя. Проте, часто вона ставала для них днем відробітку різноманітних штрафів. Про них оствітці дізнавалися лише недільного ранку. Тому не всі могли відпочивати у вихідний день [3, 191]. Траплялися випадки, коли вихідний день ставав буденністю і в робітника змінювався лише вид роботи: «...а нам... ні вихідного. В такі дні на полі ми пахаємо, а у вихідні миєм посуд та прибираємо» [24, 43]. У вихідні дні остарбайтери гуляли містом чи селом, відвідували рідних чи знайомих, які працювали неподалік, ходили до різних закладів, влаштовували танці.

Перебуваючи в Рейху, окремі східні робітники отримували допомогу (продуктами харчування, одягом, житлом, книгами тощо) від місцевих громадян. Як правило, така допомога була неочікуваною й рідкісною. Наприклад, інколи місцеві жителі допомагали втікачам, сплачували штрафи за східних робітників. Так, за втечу двом дівчатам був призначений штраф у 200 марок. Поліцейський, за їх словами, «змиливався» і заплатив за них 400 марок [25, 44].

Неповсякденними у житті остарбайтерів були випадки спротиву чи помсти своїм господарям або «наглядачам» у таборі чи на роботі. Вони траплялися коли людина була доведена до відчаю, мала нестримний характер або просто намагалася такими діями покращити

собі настрій. Були випадки, коли, не бажаючи слухати образи чи терпіти тілесні покарання, оstarбайтери вступали з господарями в бійку. Так, Н. Федорчук пригадує: «Хазяйку я була одлупила... старого з свиньми закрила... отака я була» [26, 490]. Приклад наївної та кумедної помсти робітниці-остарбайтерки своїй господині продемонструвала полтавчанка О. Головка: «... сіла оце біля грубки у їх на штубі (кімната господарів) у тому хвартусі, що свиней порала. Думаю нехай понюхають хоть трохи пани гівно, а то тільки піджарене сало їдять, то мусять понюхати і сирого» [27, 230].

У пошуках кращої долі або з метою повернення на батьківщину примусові робітники здійснювали втечі. Наприклад, Б. Зіоменко, знаючи, що його повинні відправити до концтабору, зрозумів: єдиний спосіб уникнення цього – втеча: «Нужно бежать отсюда... И мы как рванули» [28, 48]. Проте, не всі східні робітники втікали, коли траплялася нагода. Основними причинами цього були: незнання мови та місцевості, відчуття різниці з місцевим населенням, а нерідко й попередній досвід товаришів. Так, коли С. Петрашенко з товаришем вирішили втекти, пригадали чотирьох своїх земляків, які втекли з трудового табору, але були спіймані й відправлені до концтабору, де й загинули. Тому хлопець не бачив сенсу тікати: бо «затримають, уб'ють» або ж «утечеш..., допустім я пішком би добрався додому, – заберуть наново, і ще і печінку відіб'ють» [14, 157].

Одним із видів покарань оstarбайтерів було відправлення до виправно-трудоного, штрафного чи концентраційного таборів. До першого направляли виключно за дрібні порушення. Термін перебування в таборі був чітко обмеженим – 3 або 6 тижнів. Після відбуття покарання працівник повертався на попереднє місце роботи [6, 100-101]. За більш серйозні порушення (втечі, крадіжки, саботаж) відправляли до штрафного чи концентраційного таборів. В окремих випадках застосовувалася смертна кара. З розмов, особистого чи досвіду своїх колег оstarбайтери мали уявлення про умови перебування в таких таборах: «Зразу попереджали нас, що за саботаж – концлагер. Що це значить – ми вже розуміли» [29, 221]. Примусова робітниця Антося так описує один з виправних таборів: «Це таке, як совітська тюрма або примусова праця. Там дуже б'ють і по 4 години всього сплять на добу, а то увесь час тяжко працюють. Водять їх під рушницями. То такий карний лагер» [17, 20].

Починаючи з 6 січня 1943 р., діяло «Положення про проведення страт», яким запроваджувалася смертна кара для оstarбайтерів. Причому інших східних робітників після страти їх товариша приводили до шибениці з метою показу наслідків будь-якої непокори або злочинства. «Як хто де, шо украде, така висока шибениця і під горло тією шибенецею і хай теліпається, поки вмере там» – пригадує Г. Вільховик [22, 4].

Окремим епізодом у пам'яті східних робітників стало їх звільнення. Працюючи в різних країнах Рейху, вони були звільнені як радянськими військами, так і союзниками. Зустріч із першими викликала суперечливі емоції – від радості, вдячності й співчуття – до осуду грубої поведінки радянських воєнків [5, 186-187]. У випадку звільнення союзницькими військами реакція східних робітників була стриманішою та зводилася до вдячності, радості та подиву. Радість викликало саме відчуття отримання свободи, а також продовольчі пайки, які щедро роздавали визволителі. Найбільше здивування викликали чорношкірі солдати, яких значна частина оstarбайтерів бачила вперше.

Після звільнення окремі колишні господарі пропонували своїм робітникам залишитися в країні, не повертатися на батьківщину, обіцяючи їм достатній рівень життя. «Немка упала мені в колінах, і мені ноги цілува-

ла!!! І просила, щоб я осталась! «Не їдь, – каже, – в Росію, там не хароші люди! Не їдь, оставайся тут. Ти тут будеш жити, ти тут вийдеш заміж, тобі тут дом дадуть, ти тут будеш жить отако!!!» [30, 3]; «... мене хазяйка оставляла, щоб я не їхала на Україну, а там була. «Я, – каже, – тебе і у номер упишу і будеш ти коло нас жить». І, Господи, вона мене як помолила, щоб я ж там осталася» – пригадують полтавки [31, 55].

Поведінка деяких східних робітників у період звільнення мала і ознаки помсти: підпали будинків місцевих громадян, самосуд над колишніми власниками, крадіжки, мародерства. Такі дії колишні оstarбайтери виправдовували грабунками, здійсненими німцями в окупованій Україні, а також особливостями менталітету радянської людини. Проте, навіть маючи можливість, не всі оstarбайтери могли скоювати крадіжки через негативний попередній досвід ще в радянській повсякденності або це не дозволяли виховання та стиль життя родини.

Зараз колишні оstarбайтери по-різному оцінюють своє перебування в Німеччині. Більшість із них шкодує про той період свого життя. Інші, навпаки, особливо чоловіки, вважають, що таким чином вони уникли смерті: «Бог його зна, може в армію забрали та зразу попав під перву кулю» – розмірковує С. Безпалько [32, 14]. Завербованого Г. Марченка також не встигли призвати до армії. З його ровесників були сформовані неозброєні загопи радянської армії, пізніше знищені німцями. Таким чином, перебування в Німеччині врятувало юнака від смерті [33, 84]. Частина східних робітників вважає, що у Рейху вони отримали унікальний досвід, якого не мали б живучи на батьківщині. Пізніше він дав їм можливість порівняти стилі й рівень життя як мінімум двох країн. Вони розмірковують: «... я не жалію, що попала в Германію, я побачила, як должні люди жить... хіба це ми живем?!» [30, 5-6].

Таким чином, перебуваючи в Третьюму Рейху, оstarбайтери свідомо чи несвідомо потрапляли в екстремальні ситуації. Такі випадки, згідно німецької історіографії, є неповсякденністю або опозицією повсякденності. До них, у випадку зі східними робітниками, відносяться: перебування у нетрудових таборах (проміжних, пересильних, розподільчих, виправно-трудогих, штрафних), акти спротиву чи помсти окремим німецьким громадянам, втечі, процес звільнення з «рабства» тощо. Окремі враження у примусових робітників залишилися від проведення свят і вихідних днів.

1. Головка В. *Історія повсякденності: історіографія і між-дисциплінарні зв'язки // Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921 – 1928 рр.) / Ред. С. Кульчицький. – Кн. 1. – Ч. 1. – К., 2009.*
2. Лушкарєва Н.Я. *История повседневности: предмет и методы // Социальная история. Ежегодник, 2007. – М., 2008.*
3. Гальчак С.Д. «Східні робітники» з Поділля у Третьюму рейху: депортація, нацистська каторга, опір поневолювачам. – Вінниця, 2003.
4. Кравченко А., Батурич С. *Українські невільники Третьюго Рейху (минуле і сучасність): Публіцистична хроніка. – Львів, 2005.*
5. Пастушенко Т.В. *Остарбайтери з Київщини: вербування, примусова праця, репатріація (1942 – 1953). – К., 2009.*
6. Полян П.М. *Жертвы двух диктатур: Жизнь, труд, унижения и смерть советских военнопленных и оstarбайтеров на чужбине и на Родине. – М., 2002.*
7. Олександра Іванівна Понеділок // *Невигадане. Усні історії оstarбайтерів / Упор. Г. Грінченко. – Х., 2004.*
8. *Фонд Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Короленка в Державному архіві Полтавської області (далі – Фонд ПНПУ в ДАПО). – Ф. Р-1507. – Оп. 2. – Спр. 54.*

9. Галина Г. // *Невигадане...*
10. Шварце Г. *Примусова праця – вступ до проблеми // Трищина через все життя. Спогади українських примусових робітниць в землі Райнланд. – Кьольн, 2007.*
11. Лапан Т. *Українські жінки на примусових роботах у Третьюму Рейху // Україна модерна.. – К.; Львів, 2007.*
12. Васса Іванівна Галустова // *Невигадане...*
13. Овчаренко Парасковія Іванівна // *Маленькі люди на великій війні: усні історії остарбайтерів та в'язнів концтаборів з Полтавщини / Упор. В. Ляхно. – Полтава, 2011.*
14. «Після довгої розлуки ми повернемось в Прилуки» – інтерв'ю з Сергієм Петрашенком // «Прошу вас мене не забувати»: усні історії українських остарбайтерів / Упор. І. Ястреб та ін. – Х., 2009.
15. Сидоренко О., Котляр В. *Книга життя українських «остарбайтерів». – Полтава, 2005.*
16. Кобзиста (Шевченко) Марія Федорівна // *То була неволя. Спогади та листи «остарбайтерів» / Упор. Т. Пастушенко, М. Шевченко. – К., 2006.*
17. Ясир. *Листи, оповідання і народна творчість у німецькій неволі / Упор. О. Воропай. – Лондон, 1966.*
18. Фонд ПНПУ в ДАПО. – Ф. Р-1507. – Оп. 2. – Спр. 59.
19. Фонд ПНПУ в ДАПО. – Ф. Р-1507. – Оп. 2. – Спр. 49.
20. Тараненко Євгенія Григорівна // *Маленькі люди на великій війні...*
21. Чабанова (Стрельцова) Євгенія Арсентіївна // *То була неволя...*
22. Фонд ПНПУ в ДАПО. – Ф. Р-1507. – Оп. 2. – Спр. 42.
23. Державний архів Полтавської області. – Ф. Р-3388. – Оп. 1. – Спр. 365.
24. Бобир Галина Йосипівна // *Маленькі люди на великій війні...*
25. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. Р-166. – Оп. 3. – Спр. 259.
26. Федорук Надія Олексіївна // *То була неволя...*
27. Пастушенко Т.В. *Про що листувалися між собою українські примусові робітники в Німеччині в роки другої світової війни // Сторінки воєнної історії України: 36. наук. ст. – К., 2003. – Вип. 7.*
28. Борис Іванович Зіоменко // *Невигадане...*
29. Ганна Іванівна Федорченко // *Невигадане...*
30. Фонд ПНПУ в ДАПО. – Ф. Р-1507. – Оп. 2. – Спр. 50.
31. Денисенко Марія // *Маленькі люди на великій війні...*
32. Фонд ПНПУ в ДАПО. – Ф. Р-1507. – Оп. 2. – Спр. 58.
33. Геннадій Андрійович Марченко // *Невигадане...*

Lakhno W.I. The nonroutine of the Ukrainian Ostarbeiters of the Third Reich during the Second World War. In the article the nonroutine situations in which the Ostarbaiter fell while the Third Reich are researched. Are analyzed the perception by the Eastern workers of their staying in the unearned camps, the escapes, the acts of resistance or retaliation to some German citizens, the process of release from the "slavery" and so on.
Key words: nonroutine, Ostarbaiter, Transit Camp, Camp Distribution, holiday, the Third Reich.

А. О. Данілова

ПАРТИЗАНСЬКИЙ ГОСПІТАЛЬ У ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ УЧАСНИКІВ РАДЯНСЬКОГО РУХУ ОПОРУ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Стаття присвячена вивченню медичних умов в партизанських з'єднаннях під час Другої Світової війни. Виділяються типи партизанських госпіталів, охарактеризовані умови лікування хворих та поранених партизанів.

Ключові слова: Друга Світова війна, партизанські з'єднання, медицина.

Під час проведення великих військових операцій, блокувань, далеких переходів, в умовах табірної життя та часті зміни стоянок в партизанських загонах і з'єднаннях з'являлося чимало тяжкопоранених і хворих бійців,

які потребували стаціонарного лікування. На початку війни перед медичними працівниками партизанських загонів і з'єднань були поставлені складні й відповідальні завдання, основним з яких була організація централізованого надання медичної допомоги хворим і пораненим партизанам, тобто створення партизанських госпіталів. Актуальність цієї теми зумовлена необхідністю розуміння дійсного стану умов праці партизанських лікарів та умов перебування бійців в партизанських госпіталях на окупованій території. Партизанські медичні працівники не мали реально існуючого тилу, з усіх боків їх оточував тільки фронт. У таких важких обставинах лікарів необхідно було забезпечити необхідними приміщеннями та місцями для лікування поранених і хворих.

Поставлене питання не було предметом спеціального вивчення в радянській і сучасній історіографії. У наукових дослідженнях з цієї теми в більшості випадків описуються лише подвиги докторів і замовчуються умови їх роботи. Історики не вивчали питання повсякденного побуту медичного персоналу партизанських з'єднань. Поодинокі питання, що стосуються цієї проблеми, представлені в роботах В. Кучера [1], Н. Старожилова [2] та колективній монографії «Народна війна в тылу фашистських окупантов на Україні: 1941 – 1944 гг.» [3]. Питання медичного обслуговування в партизанських з'єднаннях відображене також в роботах колишніх лікарів, що за часів Другої світової війни були членами партизанських загонів і з'єднань. Серед них важливе місце посідають студії Н. Маєвської [4], Т. Гнедаша [5], М. Дудко [6], М. Тарасова [7]. Значну кількість матеріалу містять спогади командирів та бійців партизанських з'єднань [8 – 10]. Найвнї джерела мають переважно мемуарний характер і містять недостатню кількість аналітичного матеріалу. Для написання статті були використані неопубліковані архівні джерела, які представлені звітами медико-санітарних служб партизанських з'єднань [11 – 14]. Отже, метою статті є з'ясування значення партизанського госпіталю в повсякденному житті учасників Руху Опору періоду Другої світової війни.

За розміщенням партизанські госпіталі були представлені трьома типами – госпіталі, що були розташовані власно на території табору, госпіталі, що розміщувалися в селянських хатах або сараях на території селищ та пересувні партизанські госпіталі.

При розташуванні госпіталю у партизанському таборі начальник санітарної служби вибирав місце посередині табору для кращого обслуговування і надійнішої охорони [6, 75]. Залежно від пори року, будували землянки або курені. Узимку на території табору партизанські госпіталі найчастіше розміщувалися в землянках. Лікар партизанського з'єднання С. Ковпака Н. Маєвська у звіті писала, що її «першою квартирою» була «власноручно вирита землянка в лісі Путивльського району Сумської області» [11, 77]. Санітарна землянка цього з'єднання була поділена на дві частини: в одній приймали хворих, а інша була пристосована для приймального покою (ізолятора). Спеціально вирита для госпіталю землянка у з'єднанні Салая зсередини була обтягнута білим парашутом. «В ній знаходилась чергова сестра й перші хворі (на одній стороні) і поранені (на іншій). Там були зосереджені всі наші медикаменти», – згадував лікар з'єднання В. Покровська [12, 7].

За умов тривалого перебування на певній території, партизани іноді влаштовували госпіталі в будинках, які вивозили з навколишніх селищ. Так, партизани із з'єднання О. Федорова розібрали й вивезли з селища Єліна простору хату-п'ятистінку [8, 342]. За будівництва такої землянки кожен колону з розібраної хати нумерували і кла-